

Prediker

Wie de Schriften wil verstaan, moet leren luisteren. Dat is de insteek van de serie 'Luisteroefeningen'. Elk deeltje beoogt een hulpmiddel te zijn bij het verstaan van de tekst.

Op heldere en grondige wijze worden bijbelgedeelten belicht met het oog op de praktijk van het christelijke leven. De reeks bevat bijdragen van theologen uit verschillende kerkgenootschappen en is zeer geschikt voor gemeenschappelijke en persoonlijke bijbelstudie. De redactie wordt gevormd door ds. W.J. Dekker en ds. G. van Meijeren.

Reeds verschenen:

Ds. W.J. Dekker, *Elisa. Dichter bij God*

Ds. H.C. Marchand, *Paulus en de opstanding*

Dr. P.F. Bouter, *Psalmen. Acht bijbelstudies*

Dr. J. Dekker, *Jesaja. Het vijfde evangelie*

Ds. G. ter Maat, *Brief aan de Hebreëen. Woorden van bemoediging*

Ds. H. Russcher, *Filippenzen. Brief aan hemelburgers*

Ds. W.M. den Hertog, *Romeinen. Een brief vol kracht*

Ds. H. van Eeken, *Numeri. Leven in de (stads)woestijn*

Drs. P.L. de Jong, *Aartsvaders m/v. Van Noach tot Rachel*

Ds. G. van Meijeren, *Openbaring. Brief aan de kerk*

Dr. J. Dekker, *Profetieën van Jesaja. Over de knecht van de HEER*

LUISTEROEFENINGEN

Prediker

Rafelranden aan de Bijbel

EDWARD VAN 'T SLOT
EN LUCIE VAN 'T SLOT-WIERENGA

UITGEVERIJ BOEKENCENTRUM, ZOETERMEER

Bij de productie van dit boek is gebruikgemaakt van papier dat het keurmerk Forest Stewardship Council® (FSC®) draagt. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid. Ook is het papier 100% chloor- en zwavelvrij gebleekt.

www.uitgeverijboekencentrum.nl

Ontwerp omslag: Studio Anton Sinke
Lay-out/dtp binnenwerk: Gerard de Groot

ISBN 978 90 239 2773 0
NUR 707

© 2014 Uitgeverij Boekencentrum, Zoetermeer

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

Woord vooraf	7
1. Leegte	11
2. Bouwen – maar waarvoor?	20
3. Besef van tijd	30
4. De grenzen van de dood	39
5. Zwijgen is goud	49
6. Niet al te wijs	59
7. Vertrouw het leven	69
8. Denk aan je Schepper	78

Woord vooraf

‘Weer een boek.’ Zo reageerde je misschien toen je hoorde dat dit boekje verschenen was, of toen de kringleider aankwam met het volgende deeltje van de reeks. En zelf hadden we dat ook weleens tijdens het schrijven. ‘Wees gewaarschuwd,’ schrijft Prediker (12:12), ‘want er komt geen einde aan het aantal boeken dat geschreven wordt...’

Een predikant kan een soortgelijk gevoel hebben bij het voorbereiden van de zondagse kerkdienst. Als er weer gepreekt moet worden, en als er dus weer over *God* gesproken moet worden. Woorden, woorden, woorden: er is geen kunst aan om veel woorden de ruimte in te slingeren. Maar over *God* spreken, dat is andere koek. En een boekje schrijven waarin het werkelijk over Hem gaat, waardoor er werkelijk aan het *geloof* wordt gebouwd – ga er maar aanstaan. Wie kan dat? Kan een mens dat? Woorden spreken over het allergrootste, *de* Allergrootste, over wie je slechts stamelen kunt?

Heel de schepping vatten met een paar woorden is al onmogelijk. De wolken boven je, de huizen om je heen, de natuur verderop, de loop van de wereldgeschiedenis – die trekken zich natuurlijk allemaal niks aan van de grote woorden in een boekje, of in een preek. En als je dan bedenkt hoeveel plekken er op de wereld zijn, plekken waar ook mensen wonen maar waar je zelfs nog niet het minste benul van hebt... En hoe immens groot en wijds en diep de zee is; en hoeveel plekjes er op de aarde zijn waar eigenlijk geen mens iets van weet... En dan hebben we het alleen nog maar over de aarde gehad. Heeft het wel zin om daar zo veel *woorden* aan te besteden? Wat is de aarde groot en wat zijn onze woorden klein... En dan wil je in de kerk, of op een bijbelkring, praten over de Schepper zelf? Je moet maar durven.

En toch doet Prediker een poging. En hij heeft ons wat te vertellen.

Prediker: zijn naam betekent misschien wel zoiets als ‘samenvatter’ (zie ook de uitleg bij 1:1). Met de grootst mogelijke wijsheid probeert Prediker de zaken te overzien, en ze in woorden uit te drukken.

De schrijver noemt zijn naam niet. We moeten het doen met ‘Prediker, zoon van David en koning in Jeruzalem’. De koning die hierbij past is Salomo. Vooral in 1 Koningen 5 kun je uitgebreid lezen over de wijsheid en de rijkdom van deze koning. Er was niemand in de wereld zo *wijs* als koning Salomo. Overal vandaan kwamen er mensen, zelfs koningen en koninginnen, naar hem toe om naar zijn wijsheid te luisteren. De planten, de dieren, het gedrag van mensen – overal had Salomo niet alleen een *mening* over (mensen die overal wel een mening over hebben zijn er meer dan genoeg) maar hij had er werkelijk iets *wijs*, iets goeds over te zeggen. Als er nou één persoon was die met woorden de schepping in het hart kon raken, dan toch hij. In Prediker, vooral in de eerste twee hoofdstukken, is het af en toe alsof je naar zijn testament luistert.

Of Salomo het boek ook werkelijk geschreven heeft, is een moeilijke vraag. Na hoofdstuk 2 lijkt er eigenlijk geen koning meer aan het woord te zijn. Bovendien wijst de taal van het boek, met invloeden van het Perzisch en het Grieks, op een latere datering. Gaat het dus om een latere ‘zoon van David’ die deze dingen heeft opgeschreven? Gaat het om iemand die zich, in ieder geval in de eerste hoofdstukken, verplaatst in koning Salomo? Zelf denken we aan een latere datering. Voor de strekking en zeggingskracht van zijn gedachten maakt het niet veel uit. Deze Prediker weet ons dingen te vertellen, waar wij naar luisteren moeten, en mogen. Salomo zelf had het ons niet beter kunnen zeggen. De Bijbel heeft een duidelijke boodschap over God en mensen. Daar zit de kern. Maar de Schrift heeft ook rafelranden – zoals ook de ondertitel van dit boekje aangeeft. Rafelranden waar je soms meer vragen vindt dan antwoorden, rafelranden waar de kern erg ver naar de achtergrond lijkt te verdwijnen. Je kunt ook zeggen: rafelranden, zoals het leven rafelranden heeft. Rafelranden waar een heel eigen licht op de kern van de Bijbel valt. En bij die rafelranden vinden we Prediker. De filosoof. Hij stelt vragen over ‘nut’, ‘vreugde’, ‘zwoegen’, ‘leegte’ – vragen die je in de Bijbel verder bijna nergens vindt. Hij begeeft zich soms zo ver van de kern dat je bijna denkt dat je met één van zijn Griekse collega-

filosofen te maken hebt (op de voorkant van dit boekje staat er een afgebeeld, en in het boekje zullen we ze regelmatig tegenkomen). ‘Heeft het leven wel echt zin?’ vraagt hij dan. ‘Is de dood niet veel sterker dan het leven? Zijn gezondheid en genieten niet het allerbelangrijkste? Zit de schepping wel eerlijk in elkaar, en houdt God zich er echt nog wel mee bezig?’ Voor veel 21^e-eeuwse gelovigen zijn dat gedurfde maar ook herkenbare vragen.

En zo valt Prediker, samen met bijvoorbeeld Spreuken en Job, in de categorie van de wijsheidsboeken. Deze boeken werden vaak geschreven in een dichterlijke taal, en zo is het bij Prediker ook. In veel moderne vertalingen worden de meest dichterlijke delen ook als dichtwerk afgedrukt, bijvoorbeeld 1:2-11.

Na de twee hoofdstukken die over Predikers eigen leven gaan, volgen meer algemene beschouwingen in de hoofdstukken 3-5, raadgevingen in 6-8 en conclusies in 9-12.

Lucie van 't Slot-Wierenga en Edward van 't Slot
Zwolle, april 2014

Hoofdstuk 4 is een vrije bewerking van een tekst die Edward eerder schreef voor het boek onder redactie van H. Paul en W. de Braal, *Dood voor onze ogen. Leven in het licht van de eeuwigheid*, Utrecht 2011.

1 Leegte

LEZEN: PREDIKER 1

VRAAG

Prediker is al een oud boek. Toch zijn er maar weinig bijbelboeken die mensen van de 21^e eeuw zo direct aanspreken als Prediker.

Het had zomaar in onze tijd geschreven kunnen zijn. De gedachten en ervaringen die Prediker beschrijft, en vooral de vragen die hij stelt, zijn voor mensen uit alle eeuwen en plaatsen zeer herkenbaar. Waarvoor zijn wij eigenlijk op deze aarde? En kunnen wij mensen wel een antwoord vinden op die vraag? Zou iemand een woord kunnen vinden dat de zin van alles samenvat?

Tegelijkertijd zien onze levens er heel anders uit dan de levens van onze grootouders. En zeker anders dan de levens van Prediker en zijn tijdgenoten. Er is heel wat veranderd in de wereld en in onze kennis, bijvoorbeeld door de exacte wetenschappen. Er is heel wat bereikt. Maar zijn we daardoor ook echt wijzer geworden? Of is het allemaal van hetzelfde laken een pak? Waarin zit de zin van alles wat mensen de eeuwen door ondernemen?

INLEIDING

Prediker stelt aan het begin van zijn boekje vooral vast waar de ‘zin’ in ieder geval allemaal *niet* in zit. In dit hoofdstuk begint hij met een dichterlijke verzuchting, bijna een samenvatting vooraf. Over de ijdelheid, de leegheid, van alles (vers 2-11). Hoeveel nieuws is er eigenlijk te vertellen? Leegte kun je met woorden echt niet vullen! Veranderen mensen werkelijk van alle ‘nieuwe dingen’ die we te weten komen? En verandert de wereld dan met ons mee? Met alle antwoorden die we vinden op onze vragen, lijken er alleen maar weer nieuwe vragen op te duiken (zie ook 12:12) – en uiteindelijk komt het allemaal op hetzelfde neer...

Vanaf vers 12 begint Prediker aan een soort autobiografie: een beschrijving van zijn eigen leven en welke rol daarin gespeeld werd door de wijsheid. Je kunt dit stuk – het gaat door in hoofdstuk 2 – lezen als een soort testament. Woorden die zwaar wegen. ‘Let op, mijn kind, wat ik je nu ga vertellen, en vergeet mijn woorden niet.’ Zo vormen de eerste elf verzen een soort inleiding, een samenvatting vooraf. En de rest van de hoofdstukken 1 en 2 zijn dan de ‘echte’ start van het boek, een start in de vorm van een levensbeschrijving.

UITLEG

Vers 1

‘De woorden van *Qohelet*, de zoon van David, de koning in Jeruzalem,’ staat boven aan dit boekje. *Qohelet* is het Hebreeuwse woord voor Prediker. Hoe je die naam (of titel) het beste kunt vertalen, is altijd al onduidelijk geweest. Het Hebreeuwse *q-h-l* betekent ‘verzamelen’, of ‘bijeekomen’, ‘vergaderen’. Misschien is een *Qohelet* iemand die een vergadering (een *ekklèsia*, het Griekse woord voor ‘kerk’) samenroept (een *Ekklesiastès*, de Griekse naam van dit bijbelboek). Of iemand die zo’n vergadering toespreekt. Vandaar dat Luther dit woord heeft vertaald met ‘Prediger’. Wij hebben nog een andere associatie bij het woord: misschien is deze *Qohelet* wel een ‘samenroeper’ in die zin dat hij alles wil overzien en benoemen. Als het zou kunnen zou hij alles met één machtig woord willen samenvatten.

Vers 2

Maar alles samenvatten lukt Prediker niet. Ook hem niet. Want er zijn zo veel verschillende dingen en alles dwarrelt en draait en doet maar... *Als* er dan één woord is om alles mee te overzien, dan is het het woord waarmee Prediker begint. ‘Ijdelheid.’ Zuchtje, lucht, nietigheid, leegte... Alles is *absurd*.

In het Hebreeuws staat er voor ‘ijdelheid’ het woordje *hèvèl*, dat zoiets betekent als ‘zucht, briesje’ (zie bijvoorbeeld Spreuken 21:6, 31:30, Psalm 39:6 en 12). In een prachtige zin schrijft Prediker dat zuchtend klinkende woord maar liefst vijf keer op – als in een lange zucht (let op de letters *h-v-l*): *Havèl havaliem, amar qohèlèt, havèl havaliem, hakol havèl*: lucht en leegte, ijdelheid der ijdelheden. Bij dat woordje ‘hèvèl’ kun je aan de naam van Abel (Hebreeuws: *Hèvèl* of *Havèl*) denken. De tweede zoon van Adam en Eva. De

eerste mens die Eva baarde was veelzeggend Kain, de broedermoordenaar. De tweede zoon was deze Abel, en als een zuchtjige zijn leven zomaar voorbij. In mensenogen heeft hij nooit echt tot ontwikkeling kunnen komen. Zijn leven werd in de knop gebroken. Ook dat zegt veel over het mensenleven. Broos en breekbaar is het. Zet het eigenlijk wel zoden aan de dijk? In de Griekse mythologie gaat een verhaal over een andere broedermoord. Ook hier gaat het om een jongen met een veelzeggende naam: 'Apsyrtos' of 'Absurdos'. Er wordt over hem verteld dat zijn beroemde zus Medea hem meenam toen ze op het roemruchte schip de 'Argos' samen met haar minnaar Jason op de vlucht was voor haar vader. Haar vader, koning Aietes, dreigde hen in te halen. Toen doodde Medea haar broer Absurdos en sneed hem in stukken. Iedere keer liet ze een deel van zijn lichaam uit de boot vallen; en steeds staakte haar vader de achtervolging om dit lichaamsdeel aan boord te kunnen halen, om zijn zoon fatsoenlijk te kunnen begraven of cremen. Door dat oponthoud kon Medea ontsnappen. Ze had er deze *absurde* moord voor over. Of het woord 'absurd' (het komt uit het Latijn) werkelijk bij dit verhaal vandaan komt is twijfelachtig. Maar deze twee broedermoorden geven wel heel goed aan wat het woordje 'hèvèl' over de wereld kan zeggen. Het leven hier is als een zuchtje, nietig, soms zelfs absurd. En daarom vertalen sommige uitleggers het woord *hèvèl* ook met: 'absurd'. *Hakol havèl*: 'alles is absurd...'

Vers 3-4

De mens is een zwoegend wezen. Sinds de mens het paradijs verlaten heeft, moeten we met grote inspanning knokken voor ons dagelijks brood. De aarde is weerbarstig: ze was er al lang voordat jij je ermee kwam bemoeien en ze verandert ook niet zomaar. Groots, overweldigend, machtig: steeds laat ze de mensen voelen wat haar grenzen zijn. Al die mensen die er eventjes op rondlopen, worden weer vergeten. Is het niet binnen twee generaties, dan wel een paar generaties later. En wat brengen mensen nu eigenlijk tot stand? Zelfs als je rijk wordt doordat de opbrengst van je zwoegen op aarde meer is dan je nodig hebt: zelf eindig je toch ook weer in de aarde. En ook het leven van je kinderen en kleinkinderen zal door jouw inspanning en rijkdom niet minder eindig worden. En intussen blijft de wereld onvermoeibaar en onveranderlijk doordraaien. Wat is je werk dan waard?

Vers 5-7

De dagen, de seizoenen, de goede tijden, de slechte tijden, ze wisselen elkaar altijd maar af. Prachtig brengt Prediker dit onder woorden. Als koning in Jeruzalem (vers 12) leefde hij midden tussen een volk dat van het land moest leven. Zon en water brachten honger of rijkdom. Voor ons als Nederlanders ook vrij goed voorstelbaar – ook wij kunnen zo druk zijn met het weer: zon, wind en water... Maar Prediker niet, niet meer. Hij kan zich niet meer opwinden over crisis of hoogconjunctuur, want hij weet dat die steeds weer voorbijgaan. De oude Grieken zeiden het al: alles stroomt en niets blijft – *panta rhei kai ouden menei*. En tegelijkertijd, zegt Prediker, blijft toch alles hetzelfde. Er verandert wel veel, maar er is niets wat *wezenlijk* verandert. Verandering en verandering is twee. En als er niets verandert, wordt er dan wel iets bereikt? En als er niets bereikt wordt, heeft er dan ooit iets ‘zin’ gehad?

Vers 8

Prediker is er moe van geworden, dat het altijd maar doorgaat. Een koning is nooit klaar met zijn werk, er komt altijd weer wat bij. Elke dag komen er varianten voorbij van zaken die je op een vertrouwde, beproefde manier aanpakt. Terwijl hij de ene onderdaan ontvangt, dwalen zijn ogen alweer naar de volgende. Als hij wil gaan slapen galmt de dag nog hol na. En wie herkent het niet. Dagen die uiteindelijk op elkaar lijken. Hoeveel vergeet je er niet?

Vers 9-10

Iets groots, iets nieuws, iets unieks, iets blijvends neerzetten – dat is een mens niet gegeven, vindt Prediker. Het gaat allemaal weer voorbij, en een ander heeft het ‘nieuwe’ wat je doet ook altijd al lang gedaan of gezegd. We zijn het alleen allemaal al lang vergeten, omdat alles altijd vergeten zal worden. Leegte. Prediker heeft het dus zo langzamerhand wel gezien met de grote woorden. Hou daar maar mee op, dat stelt uiteindelijk allemaal alleen maar teleur. En wat of wie stelt er uiteindelijk niet teleur...

Vers 11

De meesten van ons kennen wel de namen van onze grootouders en hun ouders, misschien ook nog van hun grootouders. Van enkele voorouders weten we het beroep, of een anekdote. Maar echt kennen is er niet meer bij. Sommigen hebben nog een

stamboom thuis liggen. Als je het treft, kun je je voorouders, dat wil zeggen hun namen, traceren tot een jaar of 400, hooguit 500 terug; als je van adel bent misschien nog iets verder. En het kan je duizelen als je al die onbekende namen leest. En toch is dat nog maar een fractie van je voorgeslacht. Een uiterst klein deel van al die mensen die je zijn voorgegaan. Mensen zoals jij. Als je die 400 jaar keer 10 doet (keer tien! Tien keer zo veel onbekende namen en volle mensenlevens!) dan zit je in de tijd dat de piramides in Egypte werden gebouwd. En hoeveel geslachten zijn dáár nog weer voor geweest... Wil je echt duizelig worden, vraag het dan eens aan een wetenschapper. Met wat voor getallen zij tegenwoordig rekenen... Er is werkelijk niets wat blijft. En ook wij zullen verdwijnen uit het aardse geheugen, zegt Prediker. Dat geldt zelfs voor Prediker zelf, hoeveel hij ook heeft bereikt: een boek dat we nog altijd lezen. Ook hij is in wezen een onbekende voor ons, iemand van voorbij. Een raadselachtige figuur voor het nageslacht. Dat geldt zelfs voor Rembrandt, en Bach, en Ramses II. Wat hebben zij eraan dat we hun namen nog kennen?

Vers 12-14

‘Ik heb met heel mijn hart elke vorm van wijsheid onderzocht’ (vers 13, zie ook hoofdstuk 2). Dit past bij het verhaal van koning Salomo, die bij het bestijgen van de troon een droomaanbod kreeg van God en toen al zijn kaarten op de wijsheid zette (1 Koningen 3:5-15). Zijn wijsheid werd spreekwoordelijk, maar ze hield hem niet tot het eind van zijn leven dicht bij God. Wijsheid kan zich blijkbaar ook loszingen van de dienst aan de Here God. En het is de vraag of ze dan uiteindelijk nog wel zichzelf, nog wel wijsheid is. Soms is de lijn tussen wijsheid en eigenwijsheid maar uiterst dun. Wijsheid die niet gericht is op de Here God komt op zichzelf te staan, en draait al snel in het menselijke beperkte kringetje haar rondjes. En zo wordt de wijsheid in deze tekst zelfs een kwelling genoemd: wanneer ze niet meer ervaren wordt als een alles begeleidend geschenk van God, kan ze zomaar een kwelling van God worden.

In dit hoofdstuk wordt God maar eenmaal genoemd, hier in vers 13. Prediker kijkt rond ‘onder de zon’ (vers 9, 14) en ziet God alleen nog maar in deze kwelling. Misschien wel terecht. Dat is wat je overhoudt als je de wijsheid ‘op zichzelf’ laat bestaan. Dan is zelfs dat prachtige geschenk van de wijsheid niet meer dan al het andere mensenwerk onder de zon: het is allemaal even zinloos.